

Л. І. Лясота, виклад.

Одеський державний економічний університет, кафедра політології,
вул. Преображенська, 8, Одеса, 65026, Україна**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ І СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ**

Проаналізовано теоретичні засади формування системи політичних цінностей. Досліджуючи дану проблему, автор використовує культурно-інституційний підхід. Проаналізовано сутність категорій *політичні цінності* (подано власне політологічне тлумачення), *інституціоналізація*, *політична соціалізація*. Виявлено особливості співвідношення впливу ранніх етапів соціалізації з досвідом пізніших впливів. Розкрито важливі аспекти еволюції двох моделей політичних цінностей у демократичних країнах, які пов'язані з державно-управлінською проблематикою: *управлінської ефективності* та *плюралістичної демократії*. Зроблено висновок, що деякі елементи системи політичних цінностей демократичних країн слід вмонтувати в систему політичної діяльності в Україні.

Ключові слова: політичні цінності, політична соціалізація, суспільні інститути, інституціоналізація, громадська думка.

Система політичних цінностей суспільства виступає одним із ключових ланок його політичної культури і втілюється у комплексі політичних інститутів. Вона формується за посередництва специфічних політичних процесів і, в свою чергу, складає могутній вплив на всю сукупність політичних процесів суспільства. Відповідно, характеристика теоретичних основ аналізу формування системи політичних цінностей повинна починатися з висвітлення елементів суспільної культури в цілому і політичної культури зокрема, з вивчення змісту відповідних категорій і взаємозв'язків між явищами, які вони відбивають.

Відповідно до усталених у сучасній соціальній науці уявлень те, що називається нормативними аспектами культури, включає знання, вірування, технології, цінності і норми. Перші три елементи суспільної культури повинні мати справу з тим, що існує чи існує за припущенням. Цінності, з іншого боку, стосуються стандартів бажаності: вони виражаються в категоріях "добра" чи

"зла", "прекрасного" чи "потворного", "приємного" чи "неприємного", "відповідного" чи "невідповідного". Норми є правилами поведінки. Вони визначають, що слід і чого не слід робити різним видам соціальних акторів у різних видах ситуацій. Взяті разом, далі ці нормативні аспекти культури, у тому числі культури політичної, складають виразний набір орієнтирів, за посередництва яких люди регулюють свою поведінку і поведінку свого найближчого оточення [1, 27].

Якщо говорити про спеціальну політологічне трактування цінностей, то, на наш погляд, досить перспективною є позиція, коли поняття трактується як таке, що відноситься до належного стану речей, на відміну від дійсного. Політичні цінності, за такого підходу, включають переваги щодо свободи, рівності, порядку і т. ін. Цінністю є оцінка дана позитивній якості або властивостям мети чи дії [2, 433].

Наступним важливим поняттям є центральна політико-соціологічна ідея інституту. Інституціональний підхід до

агентів складно, однак є вказівки на те, що найбільш сильний початковий вплив може бути модифіковано іншими агентами, що набувають активності на більш пізніх етапах процесу соціалізації [4, 203].

У ряді робіт подається розширене трактування політичної соціалізації. Вона розглядається як процес навчання, засобами якого індивіди набувають орієнтації щодо держави і політичного життя. Ці орієнтації включають, крім цінносних елементів, вірування і почуттєві компоненти. Коло можливих орієнтацій, що набуваються в процесі соціалізації, може бути досить широким. Воно може включати узагальнені настанови щодо понять на зразок влади, демократії і політичних забов'язань і такі специфічні орієнтації, як перевага, що надається певній політичній партії, або заперечення вуличних демонстрацій в якості форми вираження політичних вимог. У рамках даного підходу особливо вирізняється та обставина, що умови важливої ролі сім'ї і системи освіти, політичні орієнтації також можуть бути сформовані під впливом засобів масової інформації, організованих і неформальних груп чи якого-небудь іншого досвіду, що має відношення до політики [5, 321]. Вважаємо таке доповнення досить вагомим. Аналізуючи формування комплексу політичних цінностей, ми стараємося враховувати всі джерела впливу, застосування всього кола агентів політичної соціалізації.

Характеризуючи процес політичної соціалізації, досить корисно звернутися до результатів досліджень, проведених у рамках конфліктної парадигми. З позиції конфліктної теорії цінності і норми не є нейтральними, вони неоднаково впливають на всіх членів групи. Навпаки, те, що трактується як хороше, істинне і справедливе, є вигідним лише для частини членів групи. Ідеї не рідше, ніж речі, виступають культурними артефактами — творіннями даної групи, і її найбільш впливових членів. Поняття культурної гегемонії стосується контролю над виробництвом цінностей і норм, який здійснюється тими, хто за своїм статусом здатний створювати і нав'язу-

вати правила поведінки. Наприклад, в літературі докладно описано захисну функцію ідеології трудової етики, що захищає інтереси процвітаючих громадян за рахунок інших членів суспільства.

Маємо, іншими словами, те, що А.Вольф (Wolfe) назвав "непривабливою стороною демократії", в межах якої ціннісні допущення американського суспільства використовуються для заперечення рівності для тих, хто вважається, з яких-небудь причин, "менше заслуговуючим". Однак, демократичні цінності й ідеали можуть також використовуватись для зміни вимог.

Як відзначають американські спеціалісти, термін "політична соціалізація" стосується впливу і досвіду, які призводять до того, що люди визначають свою орієнтацію як консервативну чи ліберальну. Оскільки політичну свідомість вісімнадцятилітніх ніяк неможна порівняти з чистим листком — основне питання міститься у співвідношенні впливу ранніх (що протікали в домашніх умовах і за місцем проживання сім'ї) етапів соціалізації з досвідом, який набувається у дорослому віці, коли перепроверяються аттитюди, що сформувалися в юності.

Процес політичної соціалізації містить у собі елементи ранніх і пізніх впливів. Спостерігається пряма залежність між аттитюдами, які сформувалися до моменту вступу у вуз, і тими, які демонструють дорослі американці надалі. Але набутий досвід також має вплив. Професійні ролі в багатьох випадках посилюють сформовані раніше аттитюди, оскільки студенти консервативної орієнтації мають тенденцію обирати господарчу чи воєнну кар'єру, в той час як студенти ліберальної орієнтації тяжіють до роботи, пов'язаної з безпосереднім обслуговуванням людей і до занять наукою [6, 208].

Важливі аспекти еволюції системи політичних цінностей в високорозвинених демократичних країнах пов'язані з державно-управлінською проблематикою. Так, державне управління в Америці перебувало під глибоким впливом розвитку політичних цінностей і нещодавнього

перевороту в них. В свою чергу, адміністративні цінності складали посилений вплив на політичну сферу суспільного життя. Політолог Д. Йейтс (Yates) досліджував конфлікти між цими двома паралельними, однак відмінними ціннісними комплексами, трактуючи їх як нормативні моделі "плюралістичної демократії" і "управлінської ефективності". Д.Йейтс так викладає основні конфлікти [7, 40]:

1. У плюралістичній моделі влада роззосереджена і розподілена; в моделі ефективності влада сконцентрована. У зв'язку з цим в плюралістичній моделі здійснення державної політики децентралізоване в моделі ефективності — централізоване.

2. У плюралістичній моделі існує підозрілість щодо виконавчої влади фактично щодо будь-якої концентрації (влади); в моделі ефективності — акцентовано на централізації влади в руках керівника виконавчого органа для конкретизації відповідальності.

3. У плюралістичній моделі владу віддано у розпорядження політичним діячам, зацікавленим групам і громадянам; У моделі ефективності великий обсяг влади надано експертам і професійним бюрократам.

4. У плюралістичній моделі серцевиною демократичного процесу вважаються політичні домовленості і компроміси; в моделі ефективності наявне прагнення розвести політику і управління (адміністрування).

Плюралістична модель акцентує на самостійному визначенні індивідуумами і політичними акторами своїх інтересів; модель ефективності наголошує на технічній чи науковій раціональності, яка може бути краще виявлена шляхом незалежного експертного аналізу, ніж шляхом консультативного виявлення бажань виборців і політичних діячів.

Беручи до уваги наведену характеристику, не надто дивує те, що в той час як обидва комплекси цінностей продовжують впливати на американську державу, протиріччя між ними утруднено піддаються розв'язанню. Результат — структурно фрагментована держава, діюча на основі широких демокра-

тичних принципів, — робить певну не-ефективність більш вірогідною, ніж повну ефективність. З іншого боку, зусилля по підтримці ефективності операцій при збереженні підзвітності адміністраторів, до певної міри, принесли успіх. Тому спроби узгодження вказаних цінностей розглядаються американськими спеціалістами як такі, що продовжують заслуговувати на увагу.

Існуюча в високорозвинених демократичних державах система політичних цінностей знаходить втілення і вираження у суспільній думці з проблем політики. Хоча значні дані ставлять під сумнів кваліфікацію громадськості, політичні лідери насправді відчувають обмеження, навіть маючи справу з заплятаними питаннями, що зазвичай просянуються в рамках "тенет", які відомі, головним чином, їх членам. Розважливі політики завжди прислухаються до громадської думки і намагаються управляти нею. Рідко занадто очевидний провал, скандал чи будь-яка дія офіційних осіб, що зачіпають їх інтереси, можуть сколихнути громадськість. Саме в таких ситуаціях влада громадськості, як "резервної сили" відчувається більш безпосередньо [8, 1565].

Подібне ставлення до громадської думки і політичної культури народу слід, на наше переконання, вмонтувати в культурно-інституціональну систему політичної діяльності в Україні. Це дасть можливість повніше враховувати комплекс політичних цінностей українського суспільства в практичній роботі по удосконаленню державного управління і політичної системи, у тому числі процесів залучення широких мас до державного управління і здійснення адекватної сьогоденнішим потребам політичної соціалізації.

Література

1. Williams, Jr. R.M. *American society: a sociological interpretation*. — 3rd ed. — N.Y.: Alfred A. Knopf, 1970. — 639 p.
2. *Lexicon of terms and concept in public administration, public policy and political science*. — 2nd ed. — Kyiv: Osnovy, 1998. — 448 p.

3. Чернецкий Ю.А. и др. Культурно-институциональный подход к анализу социального института трансформационной экономики // Харьковские социологические чтения — 97. — Харьков: Основа, 1997. — С. 35-40.

4. *The encyclopedia of sociology: New & updated.* — Guilford (Conn.): DPG Reference, 1981. — P. 317 p.

5. *Lexicon...* — P. 321.

6. Hess B.B., Markson E.W., Stein P.J. *Sociology.* — 3rd ed. — N.Y.: Macmillan, 1988. — 719 p.

7. Gordon G.J., Milakovich M.E. *Public administration in America.* — 6th ed. — N.Y.: St. Martin's, 1998. — 513 p.

8. Lang K. *Public opinion // Encyclopedia of sociology / Ed. by E.F.Borgatta and M.L.Borgatta.* — Vol. 3. — N.Y.: Macmillan, 1992. — Pp. 1565-1571.

Л. И. Лясота

Одесский государственный экономический университет, кафедра политологии,
ул. Преображенская, 8, Одеса, 65026, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ И СОЦИАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

РЕЗЮМЕ

Проанализирована сущность категории *политические ценности*, раскрыта их роль и значение в политической культуре общества. Выявлены особенности соотнесения влияния ранних этапов социализации с опытом позднейших воздействий, а также важнейшие аспекты эволюции системы политических ценностей в демократических странах, связанных с государственно-управленческой проблематикой.

Ключевые слова: политические ценности, политическая социализация, социальные институты, институционализация, общественное мнение.